

Л. Франко

Полуйка

Львівська
художня
бібліотека

~~891.79-3~~

~~Ф 83~~

~~88027~~

ІВАН ФРАНКО

ПОЛУЙКА

(51)

ЛІТЕРАТУРА
І МИСТЕЦТВО

3C2 db

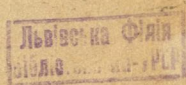
Ц
ІВАН ФРАНКО

~~841.79-3~~

Ф 83

ПОЛУЙКА

~~88027~~

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО
ХАРКІВ—1932

Бібліографічний опис цього видання вміщено
в „Літопису Українського Друку“, „Картковому
репертуарі“ та інших покажчиків Української
Книжкової Палати

Друкарня
„Чорноморська Комуна“
Одеса, Пушкінська, 32

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 31856

2861
П-530
Міськвіт № 587

Замовл. № 1670

Тираж 40000

1^{1/4} (ОСТ № 364 А6) II. 1931

ПОЛУКА

(Оповідання старого ріпника¹⁾)

I

То тепер наш Борислав зовсім на пси зійшов!

Євреї нарікають, і пани нарікають, і робітники нарікають.

Усім недобре. Роблять людинська, як ті коні в кираті²⁾, довбають святу земельку, черпають кип'ячку³⁾, тягають віск.

Сказав би хто: дар божий! Золото! Маєтки! А глядіть-но ви, десть усе те так пропадає, що й сліду нема. Так якби дідько всім тим давися. Чим більше того «божого дару» видобувають із землі, тим більше всі бідніють. Не розумію, як то воно так діється, а так є. І заробітків давніх нема і веселости та гулятики нема, як колись бувало, а йде чоловік до того Борислава так, як та худо-

¹⁾ Ріпник—копач, що ропу добуває.

²⁾ Кират — привід.

³⁾ Кип'ячка — нафта.

бина у різницю; ану ж сьогодні на мене черга головою наложити! А не пропаду, то й так не виграю багато, от аби продихати. Про те, щоби допомогтися бідному чоловікові з того заробітку, придбати щось для господарства, або й зовсім на ноги стати, з наймита зробитися господарем, як то давно бувало,—про те, нині нема що й думати. Жебрацтво та й годі!

А за моїх молодих літ не те було. Отак тридцять літ тому було б вам зазирнути до Борислава, то було на що подивитися, було чого послухати! Того теперішнього ніби містечка оплаканого ще зовсім не було, тільки ями понад потоком, та й то неглибокі. Тих нинішніх зломиголов по сто та по півтора-ста метрів ніхто тоді і в сні не бачив. Прокоплені було п'ять, шість сажнів, а як десять, дванадцять, то вже велике свято, і вже чуєш: сопух б'є, на дні ями проступають бульки, чути якийсь клекіт, шипіт—ого, то вже знак, що пора забивати яму! Заб'єш на одну ніч, другого дня відіб'єш, повна яма кип'ячки, лиш бери та черпай!

Там то було надивитися, як промисловці скакали коло такої ями, як цмокали, як припадали коло нас, робітників! Мало в руки не цілували, а все частували та припрошували:

— Івануню! Дай вам, боже, здоров'я! Ну та напийтеся! А як гадаєте, заб'ємо нині яму?

— Ні, ще треба покопати.

— Ну, а може би нині забити?

— Та забивай, коли хочеш, але я тобі мовлю, що задармо буде!

І так було, як робітник мовив. Е, стояли тоді всі о нашу ласку, доводилися з нами не так, як нині, бо самі ще були маленькі, ще, як то кажуть, тільки зачали куштувати шилом патоки!

А тодішні робітники! Що то за хлопці були! Не таке харлацтво, як нині до Борислава лізе. Тоді йшли що-найліпші парубки, не раз господарські сини, але найчастіше бідарі, наймити, круглі сироти, що вік прожив у наймах, у тяжкій праці, не раз відколи жив, то не мав у своїй кишені ринського¹⁾ при купі, не знав іншого смаку в роті, крім борщу та росолянки та горілки. А тут нараз ринський денно! І твоє все, нікому не давай рахунку, ні з ким не ділися, ні на кого не озирайся! Ніхто на тебе не дивиться, ніхто тебе не знає, ніхто в руки не зазирає. Сам собі в компанії таких самих як ти—роби, що хочеш, жий, як знаєш! І жили хлопці! Робота роботою, але по роботі, вечером, як почнеться було гуляння, то було на що надивитися! Нині таких гулянок ніхто й думкою не збагне! Крики, співи, пиятики, бійки, різні збитки і жарти, аби грошам про-

¹⁾ Ринський — менше карбованця.

мити очі. Для правдивого ріпника встид було не прожити в неділю всього, що заробив у тижні. Поплатив чи не поплатив за харч, відложив чи не відложив що на чорну годину, але в шинку, між товаришами він був пан. Горілки, пиво, вино, печені, все йому мусило бути.

— Налчихати мені на все! Завтра або позавтра може дідько вхопить мене! Гуляймо, хлопці, поки час, поки наше!

Неділя, а попри неї й понеділок, то був у Бориславі такий ярмарок, такий клекіт і гармидер, якби сто жидівських шкіл на одну купу зсипав. П'ємо, гуляємо, а потім, побравшись за руки, лавою сунемо по дорозі поміж бараки—бо то був тодішній Борислав: село оддалік, а тут, де нинішній Борислав, то була серединою дорога, а по обох боках бараки, де-де починали будувати хати—отже сунемо по дорозі і ревемо непадськими голосами:

Ой не жалуй, моя мила,

Що я п'ю!

Тоді будеш жалувати

Як я вмру!

А най-но покажеться хазяїн, та заговорить:

— Івануню, час би до роботи!

Ну, ну! Мав би ся він! Зараз його обступлять, ніби добрі приятелі. Цей у бочку з кип'ячкою руку встромить та й на бекашу

ззаду приліпити йому здоровенну п'ятку! Другий у бочку руку встромить, і наперфумує йому нею всю бороду, третій такою ж рукою дейси йому підкрутить, четвертий обі долоні положить йому на плечі, ще й приго-ворює.

— Мошку! Та чого тобі квапитися? Нас дідько візьме і тебе візьме. Ми погинемо ріпниками, ти здохнеш багачем. Не бійся, твоє не втече! Ходи, напийся з нами! Але ж бо ти файно виглядаєш! Ай-ай, твоя рідна Сура тебе не пізнає!

Хазяїн ніби всміхається, а сам злий, мало не трісне!

Але що має робити? Хлопи як медведі, ще до того л'яні. Поліції ніякої ані жандарів тоді ще в Бориславі не було, не було при кім хазяям брикати.

Але швидко вони навчилися!

II

Ага, що то я хотів оповісти вам. Про полуйку! Тепер уже про неї мало хто й тямить, а тоді то було для ріпників так, як для дитини калач, що мама привезе з міста.

Бачите, був такий звичай, що в котрій ямі показалася кип'ячка, то перша бочка йшла на робітників, що працювали при ній. Вони могли або взяти її і продати, кому хотіли, або властитель мусив викупити її у них.

Не великі то були гроші, десять, пізніше п'ятнадцять ринських, ну, але для тих чотирьох людей, що робили при ямі, то був ладний крейцар. То вже як пішла чутка, що в тій або тій ямі докопуються до кип'ячки, то йшов гамір по всіх кошарах:

— Ого, у Гершка чи там у Мошка позавтру полуйка буде.

Ну, а того вам не треба й казати, що то значило. То значило—пиятика така, що всі ті гроші там на місці мусять минутися. То вже річники бігли на полуйку, як свахи на весілля.

Не знаю вже, хто то встановив той звичай, та здається, що не хазяї. Вони дуже криво дивилися на нього, але не могли нічого порадити. Вже як раз була така встанова, то річники були б йому кошару рознесли і його самого з головою в ту бочку всадили, якби він не захотів дати їм полуйки. Зразу хазяї, поки були бідніші, радо давали; потім, як розпанопіли, трохи, почали кривитись, далі приходило до сварок, а в кінці, після великого вогню 1874. р., то й зовсім скасували цей звичай.

Отже то з тою полуйкою на моїх очах була історія.

Робили ми—я і Гриць Хомик, він тепер є війтом у Запалім, і Іван Карпуз, небіжчик Луке—при одній ямі у Йойни. Якось він дивно прозивався, але ми називали його

«Йойна з трьома бородами», бо мав бороду розділену на три косми, та й то середній був чорний, а два крайні сиві. Зовсім так виглядав, як грива гуска. Давно його вже вирвало, таки через ту полуйку зо світа зійшов, що вам хочу за неї розповісти, а от синище'му Борух зкапцанів¹⁾ зовсім, фірманить²⁾ тепер у Дрогобичі.

Той Йойна недавно прийшов був до Борислава десь відкись з гір. Казали, що доробився маєтку, гендлюючи волами, а тепер хотів розбагатіти в Бориславі. Зараз у одної баби закупив частку поля—не скажу: за півдарма, бо таки би мусів їй щось дати, а так-таки за нізащо, за пару кварт солодкої горілки. Баба була сама, стара, мала хату та й той кавалок поля далеко від села, на мокляках³⁾. Решту її чоловік ще перед смертю пропив. От вона рада була, що позбулася тої решти, а випивши горілку і проспавшись пошила собі торби, перехрестилася та пішла по зебранім хлібу. А Йойна зараз зачав копати два закопи на тім куснику.

Якось йому не щастилося. Видно було по нім, що аж трясеться, щоби швидко розбагатіти, бігає, нюхає, підганяє робітників, за-

1) Зкапцаніти — зійти на ніщо.

2) Фірманити — візникувати.

3) Мокляки — мокре місце.

зирає до ями. А наші ріпники дуже того не любили. Дурили його. Візьмуть, принесуть відкись кибель¹⁾ ропи, вечором виллють у яму, а рано, коли видобувають глину з ями, наш Йойна аж підскакує:

— Ого, є вже, є! Є кип'ячка у мене! Івануню, а багато там її є? — кричить він униз до робітника.

— Стільки, що аж не видно.

— Як то? Як то? А отже на глині є.

— Та то, Йойно, слиниться земля! — відповідає той з ями.

— Як то слиниться? Я ще не чув, щоб земля слинилася.

— Так так, що кип'ячка є десь глибоко, а тут тільки така піна на глині виступає.

— Ну, а швидко буде, Івануню, швидко буде?

— Та переказувала, що буде, тільки почекайте! — нерадо відповідає робітник і що сили гепне дзюбаком у твердий леп.

— Ну, ну, нівроку! — приговорює Йойна сам до себе і відходить, і не йде, а біжить до другої ями, щоб і там довідатися, що в ямі «слиниться, але кип'ячка казала зачекати».

Кілька разів так дурили хлопці Йойну, а самі сміються, аж рака лазять. Та ба, їм сміх, а Йойні починає вже терпцю не става-

¹⁾ Кибель — цеберко.

ти. І не так терпцю, як дрібних. Грошей у нього в запасі було не дуже багато, а двома відразу копати і цямрувати, то день у день коштує. Доять його ті ями, так доять, а пожитку нема. Далі одної п'ятниці він видно обрахувався з касою, прийшов поплудні до кошари, ходить, зазирає до ям, цмокає і в пальці тріскає та свої три бо-роди розгортає, а далі каже до мене—я власне одну шахту при млинку робив.

— Слухайте, Івануню, як вам здається, швидко буде у нас кип'ячка?

— А хто ж її знає — відповів я.

— А земля слиниться в ямі?

— Щось перестала.

— Сопух чути?

— Щось не чути.

— То може ми не на добрім місці почали копати?

— Га, може бути.

— Може би зачати в іншій місці?

— Або я знаю.

— Я думаю, що он там, у тій долині... Як ви думаєте, Івануню, була би там швидше кип'ячка?

— А хто її знає.

— А я думаю, що там була би як не на п'ятім, то на шостім сажні.

— А по чім ви міркуєте?

— Бачите, Нута Грауберг он там за межею в тій самій долині копле.

— Та що з того, що копле? Ще нічого не докопався.

— Ропа вже показалася.

— Га, як показалася ропа, то певно швидко буде й кип'ячка.

— То що, може зачнемо й ми там одному копати?

— Як міркуєте.

— Але тут жаль покидати.

— Та жаль.

— Якби знати, що тут швидше буде.

— Е, якби знати!

Так радився зо мною Йойна. Ховай боже, не міг сказати, щоб я намовляв його на цей або на той бік. Я так само не розумівся на тім, де копати, а де не копати, як і він.

Ще кілька день Йойна ходив, муркотів, мітикував, радився з іншими, а далі сказав:

— Годі, хлопці! Забивайти ті ями! Зачнемо нові в іншій місці.

Нам то байдуже. Зачнемо, 'то зачнемо. Нам іще й ліпше, бо наверху легша робота.

III

Нута Грауберг, то був найближчий сусід і найтяжчий ворог нашого Йойни. Чи напrawdę так було, чи тільки так здавалося Йойні, що Нута все робив йому наперекір. Наперекір йому купив частку зараз обік Йойни і то так само за шівдарма, як і цей. На-

перекір йому він зачав так само копати дві ями, тільки що був осторожніший і один закіп зробив на горбику, там де були Йойнині оба, а один на долиниці, там де тепер збирався копати Йойна. Оба сусіди ненавиділи один одного страшенно. Коли Йойна здибав рано Нуту, то плював у слід за ним, а коли сам він перейшов Нуті дорогу, то цей ніколи не занедбав буркнути в слід йому сердечно:

— A Richn da'n Tat'n aran!¹

Та коли Йойна був захланний, хапчивий, при тім облесливий і швидкий до гніву, то Нута був спокійний, любив жарти і кпини, а з робітниками поводився, як з добрими сусідами. Часом ставав він коло своєї кошари і бачучи, як Йойна нипає коло своїх ям, та знаючи, як ріпники кепкують собі з нього, починав і собі ж жартувати.

— Йойно,—мовив він.

— А що?—відмовляв Йойна.

— А слиннись в твоїй ямі?

— Фрас² на твої кишки!—відповідав Йойна і відходив до кошари. Покрутиться там, ніби забув щось, та й іде геть, а по хвилі вже чуємо оддалік, як Йойна говорить:

— Нуту!

— Ну?

¹) Чорт твоєму батькові!

²) Фрас — пірвало б.

— Накажи своїм людям, щоб не сипали твій леп на мій ґрунт.

— Обгороди собі свій ґрунт,—відповідає Нута.

— Я тобі насамперед загороджу зуби.

— Biste meschüge?¹⁾ Чого чіпаєшся?—кричить Нута.

— Сам ти meschüge!²⁾ Сам ти чіпаєшся мене.

Свари бували з кожним днем частіші, поки вкінці оба противники не згодилися на одне: спільним коштом розгородити свої частки високим парканом. Але спокою між ними проте не було. Йойна зависливим оком дивився на Нуту, що-дня бажав, щоб його ями позавалювалися, щоби Нута «зламав кишки» і щоб він ніколи не бачив його на очі. Здається, що й Нута платив Йойні такою самою монетою. Коли ж у Нуті в тій ямі, що була в долині, показалася ропа, цеб-то рідкий чорний плин з нафтовим запахом, але нездалий до фабрикації нафти, хіба тільки на смаз для возів, Йойна не міг заснути, не міг знайти собі спокою, поки не забив обох своїх ям на горбку і не почав копати дві нові ями в долині.

— Йойно,—кпив собі з-за паркана Нута,—а слиниться в твоїх ямах?

¹⁾ Чи ти збожеволів.

²⁾ Божевільний.

— Так само, як у твоїх.

— А коли буде полуйка?

— Оба одного дня справимо.

— А маєш уже бочки на кип'ячку?

— Як буде треба, то знайдуться.

— То, певно, твій бондар пішов сьогодні в ліс по обручі?

— Такий самий мій, як і твій.

— А я тобі мушу за одну річ подякувати, Йойно.

— За що?

— За те, що ти вступився мені з горбистим.

— Я, тобі?

— Ну, так. Ти викопав десять сажень і я десять. Тепер я прокоплю ще два і кип'ячка з твого закону зійде до мого.

— Бери її собі! Дай боже, щоб ти добути лиш тільки мав, що є в моїм законі!

Нута жартував, а Йойна в цілого серця бажав йому того, що говорив. А тимчасом доля інакше жартувала собі з них обох. Не минули два дні, коли в Нутовім законі на горбі показалася кип'ячка. Нута перший справляв полуйку і нас запросив на гостину. Йойна мало не стікся зі злости.

— Ай, вай! Що я наробив! По що мені було кидати свої ями!—кричав він, рву на собі пейси.—Я був би тепер мав кип'ячку, а так цей тrefняк вибере всю! Йойна глибша, то з мого ґрунту вся стече сьогодні.

— Не бійтеся, Йойно,—мовив я,—коли у Нуті показалася, то й у вас буде. Викопав він дванадцять сажень, то ви викопліть чотирнадцять, то тоді з його закопу буде туди до вашого.

— Правда ваша, Івануню, правда ваша! — скрикнув Йойна. — Ану, хлопці! Покидайте ті нові заводи, вертаймо до старих.

— Слухайте, Йойно,—мовив я до нього.— Не так ви зробіть. Лишіть одну компанію тут, нехай коплють тут один завод, а одні нехай ідуть там.

— Добре мовите, Івануню, добре мовите!—леbedів Йойна.—Лиш ви мені все так файно радьте, то вже як у нас кип'ячка покажеться, то я вам таку полуйку справлю, таку полуйку, що аж!..

— Та вже ми надіємося, що ви не будете такі... кривди нам не зробіть. Адже ви бачили, яку Нута полуйку справляв.

— Що Нута? До чого Нута? Нута капан, парх, паскідник! Що він розуміє! Я ще надіюся побачити, як він буде тікати відси з торбами!

А Нута тимчасом черпає із своєї ями кип'ячку та й черпає, денно по двадцять бочок відвозить до дестилярні. А Йойна стоїть перед своєю кошарою, рахує бочки та аж дупиться, аж зубами скрегоче зі злости та з зазвисти. У Нуті коло кошари гармидер,

крик, повно фір з возами і кіньми, а у
Йойни пусто та сумно, тільки чути скрип
корби, що двигав кибель повний сухого лепу,
та писк млинка, що жене до ями свіже по-
вітря.

— Йойно—кричить із-за паркану Нута.

— Що є?—відгукує Йойна.

— Чи то правда, що ти завтра забиваєш
свою яму?

— Дай боже, щоб твоє слово було сказане
в щасливий час!

— Бо я хотів тобі щось сказати.

— А що таке?

— Як завтра не заб'єш, то продай її мені.

— Давися своєю.

— Ну, чого гніваєшся? Я тобі зверну
кошт і дам п'ять шісток відчипного.

— Щоб тобі язик відчипився від твого

— А знаєш що, Йойно?

— Не потребує знати.

— Я виджу, що ти добрий чоловік. Як
закопнеш усі свої грони, то приходи до мене
за касієра.

— А ти як будеш жebraком, то приходи
до мене два рази на тиждень, за кожним
разом дістанеш феника¹⁾.

— Добре, Йойно! Запам'ятаю собі те, а ти
запам'ятай собі те, що я сказав. І пам'ятай,

1) Феник — гріш.

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ 31856 17

Львівська
державна
бібліотека

як будеш продавати закопи, то вже по судству вдайся до мене першого. Добре заплачу.

— Щоб ти не дочекав платити, а я брати від тебе!—кричав розлючений Йойна й тікав до своєї кошари.

IV

І цим разом Нутові жарти мали справдитися. Оця пересварка була в четвер, а в п'ятницю по-полудні роблю я шахту в ямі, чую—сопук підходить, робиться чимраз гущіший, сильніший, починає мені памороки забивати. Дзвоню я до того, що при млинку, щоби дув що-сили.

— А що там, Івануню!—кричить згорі Йойна.—Є сопук?

— Та є.

— А слиниться яма?

— Ні, не видно.

— А не булькоче нічого?

— Ні, не чути.

Тут йому говорю, а тут дивись! Що вдарю дзюбаком у глину, а з-під дзюбака: пшш! Сопук іде, мов із ковальського міха дув. А далі починає проступати таке, мов піна, мов бульки.

Е,—думаю собі,—буде завтра полуйка! Або ні, ще сьогодні буде. Але не Йойна дасть нам її. Добре, що у нього швидко шабас

заходить! Зробимо ми собі полуйку самі, та таку, що буде що споминати.

Тут собі-міркую, а тут прислухуюся. А підо мною немов щось живе в землі рушається, булькоче, клекоче, здається: ось-ось бухне й залле мене. А сопух душить мене, хоч той при млинку працює з усієї сили.

Став я, міркую, що тут діяти, а Йойна вже кричить згори:

— Ну, Івануню, чого ти стоїш?

— Бо змучився і сопух душить.

— Може слинниться?

— Так де там слинниться.

— А може булькоче?

— Та булькоче, булькоче.

— Сй, чи на правду? Ну, Івануню, кажи!

— Та булькоче, але мені в животі, бо пізно обідав сьогодні.

— А бодай ти жартував, а не хорував. Ну, ну, дзюбай, дзюбай, нехай кибель не чекає.

Щоб ти там закаменів—подумав я собі. А тут чую, що коли дзюбну ще раз порядно у дно ями, то готова відразу кип'ячка бухнути. Розуміється, хазяїн побачить це, наробить гомону, поставить варту і наша полуйка пропала, дістанемо те, що з носа капне. А мені дуже цього не хотілося. От я взявся дзюбати землю, але не з дна, тільки з боків ями. Ба, та бо й тут усюди з під дзюбака пшш! та пшш! Що за диво!

Відразу немов десь пудами пригнало ту кип'ячку, так і чути, що з усіх боків претяся й тиснеться до ями. То вже я то сяк, то так нипаю та шолопаю, щоб дотягти до вечора, а все подаю до ведра саму суху глину, без сліду кип'ячки. Далі почала й моя лампа пчихати. Сопуху в ямі занадто багато. У мене голова хоч і яка міцна, а та-кож почала нестаткувати. Світ крутиться, поперед очима зачинають бігати колеса зразу зелені, далі червоні, в горлі нудить, мов би там застромляв хто суху ложку—ні, довше не видержу! Дзвоню я, щоб тягли мене догори.

— Ну, Івануню,—кричить Йойна з гори,— а що там?

— Тягніть до гори, мені недобре!—кричу я. І вхопивши обіруч дзюбак, я що-сили затяв його в ослизлу вже від кип'ячки глину на дні ями, а до кінця ручки прив'язав тонкий, а міцний шнур, що був у мене за поясом про всяку пригоду.

— Тягніть!—кричу ще раз.

Потягли мене догори. Коли тягли, я помаленьку розпускав той шнур із-за пояса, а кінець його прив'язав до сучка цямрини вже при самім краю ями. В ямі темно, їм з гори цього не видно, а я собі своє знаю.

Витягли мене, і я відразу повалився на землю, мов неживий.

— Ой, ой,—скрикнув Йойна,— він заморо-

чений! Івануню! Івануню! Що тобі є? Чи
чущи мене?

Я чую добре, але вдаю зовсім небіячка.
Надувся, посинів. Хазяїн аж руками об поли
вдарився.

— Ай, ай! Рятуйте! Відтирайте! Води!

— Горілки! — крикнув той, що був при
млинку.

Йойна кинувся видобувати зі своєї тор-
би горілку. Поки мене терли та ожив-
лювали та покріпляли, то вже поча-
ло смеркатися. Мені тільки того й
треба.

— Ну, що, Івануню, — допитує мене Йой-
на, клячучи надо мною з горілкою, — є там
що в ямі?

— А дідько є лабятий! Заморока та й годі.

— А кип'ячки нема?

— А най вона тобі вся скицить і ти сам
із нею!

— Ну, ну, пощо то таке говорити? То пре-
ці дар божий.

— Дідьчий, не божий! Ще нічого нема,
а я ледве душі не загубив.

— Ну, але як гадаєш, буде що?

— Та певно, що буде, але ще не знати,
коли. Сопух є, але кип'ячки не чути.

— Вона підійде, Івануню, вона підійде, —
радісно говорить хазяїн.

— Сама не підійде. Треба прокопати ще
зо сажень, то може буде.

— Йой! — скрикнув Йойна, мов ужалений.
— Ще зо сажень? А я гадав сьогодні на ніч забивати.

— Та можеш собі забивати, коли хочеш. Але з того такий буде пожиток, що в ямі набереться стільки сопуху, що завтра треба буде до полудня двома млинками добре працювати, поки там чоловік зможе показати носа в долину.

Йойна стояв ні в сих, ні в тих. Ним аж теліпало щось, аж біла лихорадка з великої нетерплячки, але з другого боку він знав добре, що я також не привик говорити на вітер. Ще хвильку він пробував змагатися.

— Ей, Івануню, а не дуриш ти мене?

— Ну, то лізь сам у яму та переконайся!

— Ну, ну, та я нічого! Хіба я що? Нехай буде так, як ви мовите! То по вашому ще нині нема що забивати її?

— Власно треба лишити отворену, щоб виходив сопух. До кип'ячки ще не близько.

— Але ви тут ночуйте! Ану ж би вночі кип'ячка вибухла? А якби щось до чогось, чуєте, Івануню, дайте мені знати!

— Та вже ви, Йойно, не бійтеся, — мовлять ріпники. — Іван хоч би хотів піти, то не піде нікуди, бо слабкий.

— Але ви не лишайте його самого.

— Що, і ми всі мали би тут ночувати коло

вашої ями? А нехай вона западеться вам! А де ж то хто бачив таке, щоби ріпник, маючи гроші в кишені, не пішов погуляти собі? Чуєте, он у Мендлевім бараці вже грає музика. Давайте гроші!

— Ні,—мовить Йойна. Знаєте що, любі мої, почуйте ви тут нині! Я вам завтра виплачу, не буду питати, що шабас. А нині я вам не дам нічого, щоб вас не кортіло на гуляння. Принесіть собі тут хліба, горілки, ковбаси, я зараз накажу Мендлеві, щоби прислав вам усього досить, а самі не ходіть нікуди. Прошу вас, уже цю ніч не відходіть нікуди. Припильнуйте мені цеї ями! Мені все здається, що цеї ночі тут буде щось. А якби, півроку, що до чого, то прошу вас, хоч би опівночі, зараз дайте мені знати.

Він говорив, дроботів, гладив нас по-під борода, відходив і знов вертав, і просив, і підлещувався. Видно було, що страх йому не хотілося відходити від ями. Що-хвили ставав над нею, вдивлявся в її темне гирло, нюхав важкий нафтовий сопух, що валив із неї клубами, а все прислухувався, чи не булькоче що в її нутрі. Аж трясся, щоб узяти лямпу і при її світлі заглянути в нутро ями, але це була небезпечна забава, міг зробитися вибух. Я все ще лежав нібито недужий на околоті соломи, що розпростертий у куті кошари служив за постіль

для того, хто почував коло ями. Лежу і потерпаю: ану ж дідьча кип'ячка бухне в тій хвилі, засичить, заклекотить і забулькоче. Кілька разів мені навіть причувався той клекіт, але все те була омана. Врешті якось не якось Йойна пішов. На небі замиготіла перша зірниця, йому пора була засідати на шабас. Я встав із свого околоту і проводив його очима аж геть доли вулицею. Він жив із жінкою і дітьми в селі, доброї чверть милі від ями.

Ну, пішов! Щез! Тепер уже певно не верне...

V

— Гей, хлопці!—скрикнув я до своїх ріпників.—Сюди! До мене!

— А що там?

— Буде молуйка!

— Коли?

— Зараз.

— Як то зараз? Хіба є кип'ячка?

— Нема ще, але як я захочу, то зараз буде. Біжіть котрий до Нути. Здається, він ще є в кошарі.

— Я чув його, ще там щось гаркотить із своїм касієром,—потвердив один ріпник.

— Біжіть до нього, кличте його сюди, а так, щоби ніхто не знав, по що.

Поки там один скочив, перекинувся мов

собака через паркан і побіг шукати Нути, я навпомацки поліз до ями.

— Хлопці! Два вас до мене! Держіть мене за ноги! А міцно.

Вони, не говорячи ані слова, вхопили мене за ноги. Тоді я, звисившись головою вниз у яму, а за головою поповзши й цілим животом налапав на сучку цямрини кінець того шнура, що почепив там, коли мене витягали наверх. Сошух із ями душив мене, але мені це байдуже. Обвинивши собі той шнурок міцно довкола руки, я шепнув своїм хлопцям:

— Тягніть мене!

Потягли. Я міцно торгнув шнуром, підняв дзюбак, що був застромлений у землю на дні ями, його вістря—я чув це—відвалило там добрий кусень глини. І в тій хвилі в ямі засвистало, засичало, зашипіло, мов півкони лютих гадюк, а далі забулькотіло, заклекотіло, мов окріп у великій казані. Мої товариші зрозуміли:

— Кип'ячка!

В тій хвилі вбіг Нута до кошари.

— Ну, що тут чувати?

— Слухайте, Нуто!

Він недовго й надслухував.

— Ну, нівроку, нівроку! — сказав він якось так, мов раптом дістав велику оскомину.

— А чого ви мене кликали?

— Не знаєте чого? Адже це наша полушка. Купіть собі її.

— А!

Він скрикнув це так радісно, немов знайшов на дорозі цілу сотку.

— Добре.

— По чому даєте?

— Як звичайно: десятка за бочку.

— Скільки маєте бочок порожніх?

— Ті, що на возах, усі двадцять порожні. Моя яма нині вичерпалася; я забив її.

— Добре. Ладьте гроші. А ми, хлопці, до роботи!

Зараз мої хлопці кинулися, розібрали одно перило паркана, прикотили віз з бочкою, вложили в відро тяжкий камінь і спустили його в яму. Недалеко й ішло вниз! За хвилю вернуло назад повне. Зараз ми від Нути принесли ще три відра, почепили всі чотири на один вал на дві линви і давай черпати. За пів години бочка повна—назад з нею на Нутів ґрунт! Свіжу сюди! За пів години і ця повна—назад з нею! Свіжу сюди!..

Попрацювали ми отак до самого рана. Нута не сидів при нас, але його касієр, відправивши свого сторожа, сам сидів цілу ніч у своїй кошарі. Ще не світ, не зоря, а всі двадцять бочок Нутових були повні. Тоді ми паркан назад поставили, сліди позагрібали, в своїй кошарі зробили порядок, а діставши кожний, як нас було вісім, по два-

дцять і п'ять ринських на руку, а надто ще десятку на почесне, полягали спати, мов і ніде нічого.

Ледве ми хвиличку полежати, не встигли й задрімати, аж біжить наш Йойна.

— Що тут чувати?—то були перші його слова. І не чекаючи відповіді, він просто біжить до ями. Не потрібував і заглядати до неї: корби, линви, всі цямрини, все було чорне, все так і капало від кип'ячки.

— Іване! Іване!—крикнув він не своїм голосом, торкаючи мене за плече.

— А що там?—буркнув я, мов з просоння, хоч я не спав і чув усе добре.

— Ну, що тут сталося?

— Та самі бачите.

— Є кип'ячка?

— А є.

— А чого корба мокра? Чого цямрина мокра?

— Бо вибухла і все забризкала.

— Ой, ой! Вибухла! Так міцно вибухла!

— Адить, нас усіх обляпала.

— Вас усіх? А то як?

— То як зачало в ямі щось шипіти та свистати, аж ми побудилися і скочили всі до ями. А в тій хвилі як не бухне кип'ячка, так нас усіх і обляпала.

— Ну, Івануню, то не може бути! Ви мене дурите!

— Та подивіться на мене, як я виглядаю!

Справді, я виглядав як дідько, весь обмазаний кип'ячкою. Ми вкочі про це і не подумали, а тепер мусів чоловік вибріхуватися. Але хазяїн як учора був розгарячований та сам не свій, так тепер, коли вже був певний свого, був холодний, немов би обілляв його холодною водою.

— Ей, Івануню, якось то мені не віриться! Я ще не чув, щоби кип'ячка так бухала.

— А я чув і сам на свої очі бачив.

Тимчасом у кошарі робилося чимраз видніше і видно були сліди свіжо розритої землі, перемішаної з кип'ячкою, і сліди коліс, що вели аж до Нутового паркану. Йойна мало не пожирав очима ті сліди.

— Івануню, а то що за сліди?

— Які сліди?

— Та от так якби вози заїздили й виїздили з кошари.

— Ще може й гінські копита побачите? Певно дідько чвіркою заїздив і вам маєток у яму кинув.

— Ні, Івануню, не жартуй! Що то за сліди?

— Та то від наших тачок сліди. Ми ще вчора вечір вивозили леп із кошари.

— Ага! Ну але ж бо тут усюди кип'ячки накапано!

— Та що вам, Йойно, привиджується? Чого ви чіпаєтесь? Накапано, бо з ями бухло та накапало. Адже ж ми вашу нафту не

закрали. Візьмуть й собі! Он там її певно повна яма.

— А може ви її закрали, Івануню, га? Знаєте, я не хочу вам сказати злого слова, але мені здається, що ви вже трохи черпали її.

— Ага!—скрикнули рідинки, що лежачи в кошарі й досі, мовчки прислухувалися тій розмові.—Тепер ми вас розуміємо. Йойно! Ви заговорюєте так, щоби не дати нам полуйки.

— Певно, що не дам! — скрикнув нараз Йойна, аж підскочивши з пересердя.—За що маю дати? Ви самі взяли собі, ви не дали мені знати! Ви обікрали мене! Ви цілу ніч черпали мою кип'ячку! Гвалт! Злодії! Гвалт! Розбійники! Що я маю робити?

Йойна зачав кричати і скакати по кошарі, мов божевільний.

— Будьте тихо, Йойно,—промовили ми до нього помалу, але з притиском.—Будьте тихо, бо вам буде гірше. Де маєте хоч одного свідка на те, що говорите?

— Я знайду!

— Як знайдете, тоді говоріть. Скаржте нас до суду. А тепер будьте тихо! І заплатіть нам за роботу.

— Заплатити? За що я вам буду платити? Ви обікрали, пограбували мене, а я ще маю вам платити?

Цього було для нас забагато. Бачу, що мої хлопці зуби закусують, а це злий знак.

Коли чоловік натще, а зуби закусую, то стережись його.

— Хлопці—мовлю до них.—Будьте спокійні. Йойна жартує.

Але Йойні не до жартів. Його очі, мов миші, раз-у-раз бігають за слідами коліс із кошари до паркана й назад. Далі він не витримав, скочив з кошари, мов кіт видрапався на паркан і зирнув на той бік.

— Ай, ай! А тут що! А тут що!—скрикнув він і схопив себе за шейку і в тій хвилі, як довгий, гримнув із паркана.

— Та що там, Йойно?

— Я зараз біжу до Дрогобича! Даю знати до криміналу. Пішлю по жандарів. Це крадіж! Це розбій на гладкій дорозі. Та ж там, як на долоні, видно цілий гостинець, куди мою кип'ячку возили. Цілі калюжі накапано.

— Не робіть із себе дурня, Йойно! Адже при вас учора Нута возив кип'ячку свою, не вашу. Ще якраз під парканом одна бочка трісла. Ви самі бачили, самі сміялися!—Так говорили Йойні рішники. Але Йойна не переставав йойкати й вайкати.

— Слухайте, Йойно,—мовив я до нього, коли він увійшов до кошари,—не шукайте собі напасти на нас. Заплатіть нам за роботу, дайте нам за полуйку, що нам належить, і розстанемося по-доброму.

— Розстанемося?

— Ну, та певно!—скрикнули рішники. —

Коли ви ні за що, ні про що позлодіяли нас, то ми у вас довше не будемо робити! Шукайте собі інших робітників.

— Овва! І знайду!—скрикнув Йойна.

З тяжким болем серця він виплатив нам наш заробіток, ще з пів години ми мушили торгуватися з ним за полуїку і ледве видерли її у нього, мов собаці з зубів, і тоді попрощалися з ним.

— Бувайте здорові, Йойно! Дай вам боже, щоб та яма була така щедра для вас, як ви для нас!—крикнув йому один на відхіднім.

— І щоб ви не дочекали більше нікому полуїки давати!—поправив другий.

А Йойна все ще стояв у кошарі, вайкотів потиху і з острахом та цікавістю вдивлявся в недобре затерті сліди, що вели з його кошари до Нутового паркану.

VI

Чи не сміха? Як йому заклали ріпники, так усе до разу з ним сталося!

Цілий той шабас нинав Йойна, муркотів, цмокав, йойкав, і далі зібрався й рушив до рабіна. Заскаржив Нуту. А я в Нуті став на роботу, то все знаю від нього самого. Заскаржив Нуту у рабіна, що цей обікрав його, а Нута собі байдуже. Сміється. Що йому рабін зробить? Він за нашу полуїку взяв

чистих п'ять соток і що йому біда зробить!

Почав Йойна на вулиці чіпатися Нути, почав кидатися на нього зовсім без пам'яті. Видно було, що чоловік помалу з глузду зсувається. А все одно торочить: обікрали мене, пограбували мене!

Та бо й яма, в котрій показалася кип'ячка, зробила йому збитка. Йойна наняв нових робітників, почали черпати, начерпали щось п'ять бочок кип'ячки, та й годі. Забив Йойна яму, переждав день—пусто, переждав другий—пусто. А у Нути, хоч яма плитша, кип'ячка йде та йде. Я, роблячи у Нути, бачу бувало, як Йойна ходить коло своєї кошари, розводить руками, муркоче щось, стає і знов бігає і заглядає до ями і сам не знає, що з собою діяти. Нераз аж язик мене свербить, щоб запити собі з нього, але знов і жаль мені його стане. Ми справді трохи скривдили його. Але хто ж знав, що яма так живо вичерпається?

— Йойно, — мовлю раз до нього з-за паркану.

Він аж звергся, почувши мій голос, немов би хто наглим вистрілом пробудив його со сну.

— Не бійтеся! Це я, Іван.

— Ну, чого тобі треба?

— Послухайте ви мене, Йойно, — мовлю йому щиро, — покиньте ви тепер цю яму, копліть он там у долині.

Він не відповів нічого, але справді послухав мене. Другого дня його робітники забили цю нещасну яму і взялися до тої, що була розпочата в долині.

Працювали коло неї кілька днів. Здавалося, що Йойна заспокоївся трохи, тільки очі його блищали якимсь несамовитим огнем, а на вулиці, коли йшов, то не пізнавав нікого.

Аж одного дня чуємо: крик коло Йойнової ями. Ріпники покинули роботу і кличуть Йойну. А він якраз тоді сидів чи може дрімав у тій самій кошарі, де ми зробили собі полуїку.

— Господару! Господару!—кричать ріпники з долини.—А ходіть-но сюди!

Було саме полудне. Ми спочивали, в ямі не було нікого, то ми почувши крик, повибігали з кошари.

— Ого,—мовлю я,—у Йойни сьогодні полуїка буде!

Саме в тій хвилі вибіг Йойна з кошари і мабуть почув мої слова, бо, кажучи, крикнув у наш бік:

— Ага, чорта з'їсте, не полуїку!

Ми зареготалися, повилазили на паркан і дивимосся, що буде. А Йойна ще не добіг до ями і кричить здалека:

— А що, є кип'ячка?

— Є.

— А не бухає?

— Ні.

— А багато?

— Та вже пів ями.

І напів жартом, напів радісно один додав:

— Але то полуйка буде!

В тій хвили Йойна зовсім сказився. Він кинувся на бідного ріпника та й лусь його в лице!

— Ось тобі полуйка! А драби! А розбійники! І ви хочете мене обікрасти? Не дам! Не дам! Нічого не дам!

І він у якійсь шаленій нестямі кинувся до ями, і розхристивши руки, припав ниць, щоб закрити собою те джерело свого багатства. Гирло ями було досить вузьке. Він опершися колінами на одній цямрині і вхопивши розхрещеними руками обі сумежні, заклонював собою яму, немов хтось хотів відібрати її у нього, і все кричав:

— Не дам! Нічого не дам! Гвалт! Рятуйте! Розбійники!

Почали збігатися люди з усіх боків, а побачивши Йойну над ямою і не розуміючи, чого він хоче, думали, що сталося якесь нещастя, що хтось упав до ями або задушився. А в мені аж серце застило.

— Хлопці!—скрикнув я до ріпників, що стояли довкола ями.—Він здурів! Відтягніть його від ями! Живо!

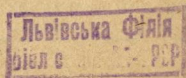
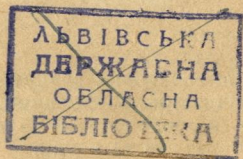
— А нехай його дідько візьме!—буркнув

не рушаючись з місця той, що дістав невинно ляпаса.

І в тій хвилі Йойна отуманілий від замороки, що валила з ями, вхопився обоми руками за груди, бо йому не ставало духу, а стративши підпору тільки мигнув, замахав палинками і, мов галушка, булькнув у яму. Кип'ячка, що мала дати йому багатство, дала йому смерть. А полуйки своїм ріпникам таки вже не дав.

Його витягли аж за три дні, бо до ями через замороку не можна було достушити.

1899 р.

КОНСУЛЬТАЦІЙНЕ БЮРО ДЛЯ ПИСЬМЕННИКІВ-ПОЧАТКІВЦІВ ПРИ ВИДАВНИЦТВІ „Л І М“

Щоб допомогти письменникові-початківцю, при Державному Видавництві „Література і Мистецтво“ утворилося Консультаційне бюро.

Консультаційне бюро консультує письменників з таких питань:

1. Поточна політика комуністичної партії і Рад-влади.

2. Політика партії в галузі літератури і мистецтва та вимоги, що їх ставить до літератури реконструкційна доба, питання теорії та історії літератури, критики.

3. Основні засади марксизму-ленінізму, філософії та історії класової боротьби.

Консбюро провадить свою роботу такими способами:

1. Усна консультація.

2. Заочна консультація.

3. Організація літературних диспутів, лекцій, доповідів з письменниками-початківцями.

Консбюро має в своїй системі консультантів з таких галузей літератури та науки:

1. Поезія.

2. Нарис.

3. Проза.

4. Критика.

5. Мова.

6. Філософія.

7. Історія класової боротьби.

Приймальні дні: що 2, 8, 12, 18, 22, 28 числа від 6 до 8 години вечора.

Адреса: Харків, вул. Вільної Академії № 5. Державне Видавництво „Література і Мистецтво“.

На конвертах просимо зазначати „для Консбюро“.

Ціна 10 коп. (Р)

31.856

Ф $\frac{I}{\text{—}}$
п-530

31.856

Ф $\frac{\text{I}}{\text{П-530}}$

Л. Франко

Полуйка